

Mariusz Jakosz
Uniwersytet Śląski w Katowicach
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9606-679X>
e-mail: mariuszjakosz@interia.pl

**Norbert Morciniec: *Gramatyka kontrastywna.*
Wprowadzenie do niemiecko-polskiej
gramatyki kontrastywniej.
Oficyna Wydawnicza ATUT – Wrocławskie
Wydawnictwo Oświatowe. Wrocław 2020, ss. 123**

Norbert Morciniec w swojej najnowszej publikacji obserwacją objął wybrane zagadnienia z gramatyki kontrastywniej, wskazując jej cele i metody badawcze. Inspiracją do powstania książki stały się wykłady z gramatyki kontrastywniej, prowadzone przez autora przez wiele lat dla studentów germanistyki. Nowe wydanie publikacji jest wydaniem rozszerzonym – zawiera rozdziały prezentujące zagadnienie kategorii trybu i strony czasowników, problem kontrastów słowotwórczych oraz kwestię językowego obrazu świata. Autor w głównej części opracowania omówił polsko-niemieckie kontrasty w zakresie fonologii, morfologii, składni i słownictwa, które mogą przysporzyć szczególnych trudności Polakom uczącym się języka niemieckiego.

Recenzowana książka składa się z przedślowia, dziesięciu rozdziałów i wykazu bibliografii (spis uwzględnia aktualny stan badań i umożliwia czytelnikowi dalsze samodzielne poszerzanie swojej wiedzy z zakresu językoznawstwa).

W pierwszym rozdziale Morciniec zdefiniował przedmiot gramatyki kontrastywniej i określił jej cele badawcze. Autor podkreślił znaczenie analiz kontrastywnych dla praktyki nauczania i uczenia się języków obcych. W jego opinii świadomość różnic występujących pomiędzy językami daje możliwość przewidzenia potencjalnych błędów językowych, a w efekcie stwarza szansę skutecznego zapobiegania takowym. Ponadto autor zauważył, że częstotliwość błędów popełnianych w wyniku interferencji językowej zasadniczo zależy od rodzaju podsystemów językowych i wieku uczących się osób. Morciniec

uwydatnił psychologiczny aspekt działań glottodydaktycznych, akcentując istotę wyodrębniania trzech okresów życia człowieka, w których interferencja przebiega z różną intensywnością.

Drugi rozdział poświęcił autor historii i obecnemu stanowi gramatyki kontrastywnej. Rozpoczynając od opisu badań amerykańskich lingwistów (Charles C. Fries, Robert Lado, Charles A. Ferguson), Morciniec przeszedł do przedstawienia najważniejszych wyników badań kontrastywnych w Europie (Jan Niecisław Ignacy Baudouin de Courtenay, Ludwik Zabrocki).

W kolejnym rozdziale autor przybliżył czytelnikowi metody badań kontrastywnych. Trafnie stwierdził, że warunkiem porównywalności opisów gramatyk w dwóch lub więcej językach jest to, że muszą one „opierać się na takich samych założeniach teoretycznych, muszą być opisane takimi samymi metodami, zaś terminy używane w obu opisach muszą mieć te same znaczenia” (s. 21). Według Morcińca na szczególną uwagę zasługują dwie metody analizy kontrastywnej: metoda unilateralna i metoda bilateralna. Autor omówił je dokładnie, prezentując ich zalety i wady.

W rozdziale czwartym Norbert Morciniec skoncentrował się na kontrastach fonicznych. Na wstępie zilustrował zjawisko interferencji (*under-differentiation, overdifferentiation*) i transferencji. Następnie – bazując na przykładach z języka polskiego, niemieckiego i angielskiego – w sposób dogłębny opisał kontrasty fonemiczne, alofoniczne i kombinatoryczne, które sprawiają trudności uczącym się języków obcych. W centrum rozważań znalazły się także różnice dotyczące akcentuacji i intonacji.

Rozdział piąty stanowi bliższy ogląd kontrastów morfologicznych, w tym m.in. rodzajów morfemów, konstrukcji morfemicznych, kategorii gramatycznych. Na przykładzie analizy kategorii przypadku gramatycznego rzeczowników, który może być wyrażany morfologicznie, syntaktycznie, leksykalnie lub fonemicznie, autor ukazał zjawisko przekroczenia płaszczyzn językowych. Aby określić stopień ekwiwalencji między zjawiskami języka ojczystego a języka obcego, zaproponował uwzględnienie porównywalności semantycznej, formalnej i dystrybucyjnej. Z perspektywy glottodydaktycznej istotne są refleksje Morcińca dotyczące kategorii rodzaju gramatycznego rzeczowników w językach europejskich, w których można zaobserwować rodzaj gramatyczny trójczłonowy (język polski, język niemiecki), rodzaj gramatyczny dwuczłonowy (język francuski, język niderlandzki) lub brak rozróżnienia rodzaju gramatycznego rzeczowników (język angielski). Dalsza część wywodu koncentruje się na kategorii liczby rzeczowników, które zarówno w języku polskim, jak i w niemieckim występują tylko w liczbie pojedynczej (*singularia tantum*) lub wyłącznie w liczbie mnogiej (*pluralia tantum*). Autor uwydatnił także inną cechę rzeczowników niemieckich,

tj. kategorię (nie)określoności, która na gruncie polszczyzny nie istnieje. Kolejną omówioną w rozdziale częścią mowy jest przymiotnik, mogący pełnić w zdaniu różne funkcje składniowe. Autor skrytykował przyjęte w gramatykach niemieckich zjawisko tzw. monofleksji, które uzależnia formę przymiotnika od obecności lub nieobecności rodzajnika. Ze względu na to, że końcówka przymiotnika jest też zdeterminowana przez formę rzeczownikową, Morciniec opowiedział się za opisem odmiany przymiotnika w grupie przymiotnikowej, która składa się z rodzajnika (lub jego braku), przymiotnika i rzeczownika. Ostatnia część rozdziału została poświęcona formom czasownikowym, których poprawne opanowanie i używane jest uważane za jedno z trudniejszych zagadnień gramatycznych dla Polaków uczących się języka niemieckiego. Uwaga autora skupiła się na kategorii czasu, trybu i strony czasowników polskich i niemieckich. Odniósł się on przy tym krytycznie do określania niemieckiego czasu *Perfekt* jako czasu przeszłego dokonanego, gdyż temu – zależnie od kontekstu i sytuacji – może w języku polskim odpowiadać zarówno forma dokonana, jak i niedokonana.

W rozdziale szóstym autor podjął kwestię tego, czy formy czasu *Präsens* mogą wyrażać – podobnie jak w polszczyźnie formy czasu teraźniejszego – także zdarzenia przyszłe. Przeprowadzając analizę kontrastywną, Morciniec dowiódł, że przyjmowanie takiego stanowiska (co ważne, spotykane w niektórych gramatykach niemieckich) jest uzasadnione wyłącznie w odniesieniu do wąskiej grupy czasowników egresywno-momentalnych. Według Morcińca wyodrębnienie tzw. *futurisches Präsens* jako jednego z wariantów znaczeniowych formy czasu teraźniejszego to wynik błędnego przypisywania formie *Präsens* znaczenia, które jest komunikowane przez elementy kontekstu.

Rozdział siódmy dotyczy kontrastów słowotwórczych i obejmuje zagadnienia derywacji, konwersji, kompozycji. Z uwagi na to, że w języku niemieckim kompozycja jest dość powszechnym procesem słowotwórczym, Morciniec skupił się na niemieckich złożeniach rzeczownikowych (determinatywnych, kopulatywnych i posesywnych) oraz ich polskich odpowiednikach.

Tematem kolejnego rozdziału – ósmego – uczynił autor kontrasty składniowe, z którymi najczęściej konfrontowani są Polacy uczący się języka niemieckiego. Omawiane trudności są związane z miejscem orzeczenia w zdaniu, klamrą werbalną oraz dopełnieniami rzeczownikowymi i zaimkowymi.

Przedmiotem refleksji w rozdziale dziewiątym są kontrasty w zakresie słownictwa. Morciniec scharakteryzował trzy rodzaje ekwiwalencji (pełną, częściową i zerową), które należy wyróżnić w analizie porównawczej słownictwa dwóch języków. W rozważaniach szczególnie nacisk położył na ekwiwalencję częściową, która występuje w dwóch postaciach – jako dywergencja

i konwergencja. Autor recenzowanej publikacji zauważył, że zjawisko dywergencji, dotyczące rzeczowników, czasowników, przymiotników i przyimków, stanowi dosyć częste źródło błędów językowych. Morciniec przedstawił postulat opracowania słownika wyrazów polskich, które – w zależności od kontekstu sytuacyjnego – mają dwa lub więcej odpowiedników w języku obcym. Językoznawca uargumentował zasadność powstania takiego opracowania, wskazując m.in. na to, że autorom podręczników i nauczycielom języków obcych mogłoby ono dostarczyć przydatnych informacji do odpowiedniego przygotowania ćwiczeń. W dalszej części rozdziału autor objaśnił również kontrasty leksykalne w zakresie zwrotów idiomatycznych i „fałszywych przyjaciół”, które prowadzą do licznych nieporozumień ze względu na podobieństwo formalne, ale różne znaczenia.

W ostatnim rozdziale Morciniec pochylił się nad zagadnieniem językowego obrazu świata, który wyraża się nie tylko w zasobie leksykalnym poszczególnych języków, lecz także w jego strukturach i kategoriach gramatycznych. Autor podkreślił fakt, że z każdym nowo poznany językiem człowiek uzyskuje wgląd w nowy obraz świata, ponieważ każdy język zawiera „sobie tylko właściwą sieć pojęć, swoisty sposób widzenia i interpretacji rzeczy i zjawisk, inny niż w języku ojczystym” (s. 118). Morciniec zaznacza, że opanowanie języka obcego nie może być utożsamiane ze zdobyciem umiejętności tłumaczenia z języka ojczystego na obcy, ale powinno oznaczać również (jeśli nie przede wszystkim) przyswojenie przez uczących się językowego obrazu świata, w którym żyją, myślą i czują rodowici użytkownicy danego języka.

Opracowanie Norberta Morcińca to książka wartościowa, którą z powodzeniem można wykorzystać w akademickiej praktyce dydaktycznej, zwłaszcza w realizacji zajęć z zakresu gramatyki kontrastywnej. W ocenie piszącego publikacja może być też doskonałą pomocą dla nauczycieli i autorów podręczników do nauki języka niemieckiego, a także wszystkich tych, których interesują różnice występujące między językami i wynikające z nich konsekwencje dla nauki języka obcego.